

יחסים, עמדות ודרכי-התנהגות שהוא מעלה לפנינו.

חדירתו של קנז לרכיבים המגוונים והמנוגדים של המיקרו-קוסמוס אשר ברא היא הישג שלא הרבה סופרים משלנו יכולים להשתבח בשכמותו. ובאקלים הספוג כל-כך אידיאו-לוגיה ו"אידיאות" כגון זה שלנו הרי עצם התנורות מנושאים "גדולים" וממצבים "אלי-גוריים"-רומזניים היא ריאקציה רבת-משמעות שראוי לקדמה בברכה.

מח"ר

כאישון עין

סיפור קלאסי על שקיעתה של משפחת-אדונים מובא כזכירה בלשון הווה משולל-זמן: מי שהיה בשעה ההיא נער בן ארבע-עשרה מספר את דבר שלהי-הקיץ של משפחתו.

היה ויכוח על הספר הזה. מר ח. גנז ("הארץ", 23.3.73) טען שיש כאן ראיית-עולם נאטוראליסטית, שנשמכת לה עמדה א-מוראלית, ולאור זה העמיד את נהגו הספרותי של אפלפלד; מר נ. קלדרון (קודם ב"סימן-קריאה" על ספר אחר של אפלפלד, ואחר-כך ב"הארץ", 30.3.73) אמר כי שגיאה היא לחשוב את אפלפלד לא-מוראלי (כמדוי-מה, לפי שזה איפיון בלתי-נעים), וגם נאטוראליסטי איננו לפי שהוא ודמויותיו מבקשים פתרון, בדרך של הבנת הדברים, או שינויים בדרך העשייה, ומכל מקום, הוא והן נטולים אותה פשטות שמתחייבת, כנראה, מן הנאטוראליזם. מוסכם על שניהם, בכל אופן, כי אפלפלד הוא דטרמיניסט במובן כלשהו, ואי-כה פועל הדבר על גורל דמויותיו.

אפשר להוסיף ולומר שאין אפלפלד נאטוראליסט, ומי שפך גורס הרי זה נתלה בסימנים שוליים ומשניים. גם אם בדיעבד נראים הדברים כאילו נהגו הספרותי ותפיסת-עולמו נבנים על קבלת-כל אדישה, מתוך

בכך, כמובן; קנז דואג לכך שאף אחת מדמויותיו לא תצא פטורה מעונש. ציון נהג-המונית, למשל, שפרשת-עגביו העלובה עם זהבה מסתיימת בלא-כלום, מתנפר באכזריות גוברת-והולכת לזוגתו האומללה ומתמלא חרדה מופלגת נוכח הקרחת מבשרת-הרעות הפושטת בבלוריתו; רק תאונה שאונתה לילדם החולני, אלי, שהאב השקוע באנו-כיותו המאניאקית הוגה אליו מידה של חיבה, מביאה לידי התפייסות צולעת עם לבנה, בעוד שני הפעוטות האחרים מתחבאים ואכולי-אשמה מחמת מה שאירע לאלי. בתוך כך מלכה, אשתו המאוימת, הבוגדנית של שמוליק חלוש-הדעת, בורחת ממנו שוב ומניחתו במצב של בדידות מבולבלת, משגעת, עד שהעלילה מגיעה לנקודת-שיא תוך שעלוב-נפש זה ממית בחנק, בתמונה נוספת של אלימות מתועבת כמעט, עוד אחת מדיי-רות הבית-רווה, עיוורת רווקה שמוצאה מעורפל, לשונה משוקצת ודחפים מיניים עמומים לה והיא "עולה על העצבים" של כל השכנים.

לאחר-מכן הרוצח הכפייתי זוכה סוף-סוף, באחד הבארים הנכאים המקננים בכמה מפיות שפת-הים של תל-אביב, לפגוש בהתגלמות חלומם של לילות רבים. ממש כאן, כפי שכבר רמזנו, הענין כולו מתנפץ לרסיסים במשפטים ספורים. כגזירת-גורל יורד המסך על תמונה אחת אחרונה של שואה גופנית ונפשית.

אכן, סיפור קודר, מהלך אימים ויאווש. אף-על-פי-כן, ברומן שני זה של יהושע קנז אין הענין מסתכם ב"סיפור-המעשה" כש-לעצמו. משום-מה מותרת בנו "האשה הגדולה" הרגשה מרנינה כמעט של היטהרות, של "קאתארסיס". כי קנז איננו רק מספר היודע לרקום עלילה. יש לו עוד סגולות אחדות שבזכותן הרומן מתרומם מעל לרכיבי העלילה, מעל ליסוד הסיפורי הטהור. יש לו סגנון צלול, צונן, קלאסי כמעט באיפוקו. יש לו חוש מעולה למבנה ועיצוב וטביעת-עין טובה מאד לפרטים ולדקויות פסיכולוגיות. והוא מעורר אמון גמור בכנות הסתכלותו ובצלילתו הבוטחת לתוך המרחב של

* אהרון אפלפלד: כאישון עין; הקיבוץ המאוחד, 1973; 141 עמ'.

בהיגלותם לעין. לאפלפלד עמדה רגשית מורכבת ביותר כלפי ההוויה הזאת ההכרחית, כלפי השקיעה שהיא חלק חשוב ממנה. הוא בן הפלג האסתטיציסטי, והוא מתבונן וחי בתיווכן של מלים. יש בכך עצב, ולפעמים כעס; וכמובן, הכרה ביופי. כל אלה מתבררים באופן דק, כמעט בלי לחרוג כלל מן המסגרת הפרטיכלית.

המודוס של אפלפלד הוא נובילה קטנה, שחטיבות-המשמעות בה הם משפטים קטנים, מעוגלים היטב, ולא פרקים. המלים לבדן מכוננות את רחבותו האפית של הסיפור ואת נושאו הגראנדיוזי. הן באות כמהלומה מכוונת היטב ואינן מותרות מקום לרמוז שלא פורש—גם אם דומה שאין כאן בעצם דבר שהוא למעלה מרמוז. כאן חבל-הטבור בו קשורות המלים אל העמדה המציבה אותן. כי אפלפלד מביא את פרשנותן של העובדות כמו היתה זו נתונה בהן עצמן, נתון תצפיתי ויציב. העקיבות שבה נעשה הדבר היא המאפשרת נוסח פנטסטי, מורכב זה של מעין-נאטוראליזם, שבו נתפסים תמיד מצבים שכולם סוד וחמיקה כממשות סופית וחותכת, לעולם לא כאפשרות:

יקרה לפעמים כי בשעה מעין זו ישלוף איכר מאכלת, או יניף גרון. לא רוגזה ולא התגרות. מרוב שפעה ירצח. וככל שהיום מזהיר וריחה של התבואה פושה והולם, הולכת הוויתנו ומתגמדת. לעולם לא גדע את טעם האדמה, לוחשות המלים כדרך מלים בגסות מסוימת.

"מרוב שפעה ירצח": אין כבד, סופי, חותך מזה. ועם זה—פרשנות, ללא ספק, ומתוך המיתח הזה שבין הדבר והשתקפותו שיהיו לאחד, נולד המיתח השני: יש טעם אדמה ויש טעם מלים, ומי שמחזיק במלים, המת-בונן, יש בעמדתו "גסות מסוימת"—משהו עמום, לא-נקי, חורש-רע. אין ויימארי יותר מן התוגה הזו על ההיפרדות מן האדמה, התוגה על מיאוסה של החטטנות המתבוננת, הכרוכה בהוויתה של תרבות. ואם הספר כולו משובח ומעולה, הנה דפיו האחרונים, בהם השקיעה גוברת והולכת, הריהם תפארת של צימצום וישרות-מבע. היסוד האפי, אף

הכרה בסדר-עולם קיים ועומד—אין זה אלא למראית-עין; ואם נאטוראליסט אינו, אין פירוש הדבר שאיננו דטרמיניסט. לפחות לגבי ספר זה שלפנינו, מתאפשרת הבנה אחרת של אפלפלד מתוך ראיית ההקשר הרחב של נושא ספרו, ובעיקר מתוך עמדתו של הסופר כלפי נושא זה, שהוא עימותה של שקיעת אריסטוקרטיה עם (ונוכח) קיומם האדיש של חיי-טבע.

הסיפור הוא קלאסי לפי שהוא שייך למת-פונת ולסביבת-תרבות הקשורות בעולם שמלפני מלחמת-העולם השניה, ומכאן—בשמו של תומאס מאן. זו סביבה שכיום קוראים אותה לפרקים על שם הריפובליקה של ויימאר, בלי לצמצם דווקא את היקפה במרחב או בזמן. ואם לאפיין תרבות על-פי פרובלימטיקה אחת בולטת, הרי שבסביבה של הרוח הוויימארית ממלאת תפקיד זה ההתפלספות על היפרדותם הגמורה של החיים האסתטיים מן החיים האתיים. מכאן שלא רק השקיעה עצמה מלמדת על מוצאו השלם של הסיפור אלא בעיקר עמדתו של אפלפלד כלפיה. ה"ויימארי" שב"אישון-עין" הוא האפשרות הנתונה למדבר לראות את יפייה של השקיעה, יופי מיוחד-במינו, שראיתו וההכרה בו עשויות להקנות ממד טראגי או דיקאדנטי—ומכל-מקום, ממד של היעדר-באנאליות. מן ההתפלספות שנעה בגבולות העיון האסתטי צמחה עמדה רג-שית מורכבת כלפי הכמישה המפוארת של שלהי-הקיץ, ומתוכה נראה הנוהג הספרותי של אפלפלד שלם ומוגמר כל-כך. הפאר הזה הוא בעיניו "שפיעה אטית" ו"זמן ניגר כאור". השקיעה מתוארת כ"הטקס הארוך מאז החורף". טכסיות זו, כבדת-ראש וחגי-גית, היא גופה של לשון-הסיפור כמו גם של עמדת המחבר. שום דבר איננו מוטל בספק, הכל מתנהל כפי שהוא חייב להתנהל, עמוס חשיבות. הדברים נפרשים לאט מאד, במיקצבן של עונות שנה אחת, בלתי-הפיכים בכיוונם ומוחלטים בהכרחיותם. אולם אף שהכל הוא בגדר "סוד" או "חידה", הרי נוכחותם של אלה טבועה בגוף-הדברים וטעם קיומם הוא רק בהתפרשותם האטית,

של גיתה. ואמנם קנה לו כעין נצח, אך באופן חגיגי קצת פחות משקיוה. כל-כך מפני שסבילותו המצטנעת עוברת כמעט את גבולות הטעם הנאה, והערצתו לגיתה נראית משונה אפילו נעלה על לבנו כי הדור ההוא העניק לגיתה את התואר "אולימפ" פי" ללא מרכאות ובלב שלם. היינריך היינה, חד-עין וישר לפני-ולפנים, מזכיר את אקרמן במסתו "כנסת הרומנטיקה", מסה בה מוב-אים, במסווה של קלילות שנונה, כמה מן הדברים העמוקים ביותר שנאמרו אי-פעם על גיתה ובני-זמנו. וכך הוא כותב: "...אם דיברתי דברים קשים במקצת על הקטיגורים של גיתה, הריני רשאי לדבר קשות שבעתיים על הסניגורים שלו. רובם הביעו, בקנאם לו, שטויות גדולות... על גבול המגוחך עומד אחד, אדון אקרמן שמו, שאינו חסר, דרך-אגב, שאר-רוח". ועוד אפשר להסמיך לענין זה דברים אחרים של היינה שם: "גיתה ירא כל סופר מקורי בעל-עצמות, והילל ושיבח כל קטני-רוח קלי-ערך; אכן, הוא הפליג כל-כך במנהגו זה, עד שלבסוף נחשב השבח מפי גיתה כתעודת בינוניות". ("כנסת הרומנטיקה", תרגום ש. פרלמן).

הענין שאפשר למצוא כיום בשיחות אלו אינו אחד ברמתו. אחדות מהן מתארות סיטואציות שיכלו להיות מלאות-חיים וחן לולא נשתקפו בעיניו של אקרמן, עיניים כהות מרוב התפעלות; חלקן אינן חורגות מגבולות מה שנחשב כיום טריביאלי, או שפשוט היתה בהן יד הזמן ונושאייהן התישנו מאד. דומה שכיום הענין שבשיחות קלאסיות אלו נעוץ דווקא בפרטים שוליים ולא בהש-קפות מוצהרות המובעות בהן על אמנות, שירה ואסתטיקה בכלל. בפרטים הללו מת-גלה בשיחות דקות-טעמו של גיתה, השקפו-תיו-הקדומות, כנותו כלפי עצמו (לפי שאקר-מן לא נחשב בעיניו, כנראה, בן-שיחה של ממש, לא שקד גיתה ביותר להעלים עצמו בתוך דבריו). מספר אקרמן על שיחה שהיתה ביניהם על פילוסופיה. "כלום עמד רום-מעלתו מימיו בזיקת איש-אל-איש לקאנט? שאלתיו. 'לא', השיב גיתה, 'קאנט לא נתן מימיו את דעתו עלי'". הרי לכם,

שהוא מצוי בכל הספר בלי תיווך של אירוניה ספרותית, הרי לקראת סופו מתחיל הוא להשפיע את מלוא כבדו הפאטאליסטי, לאין מפלט: "עוד נוספו לנו ימים אך הם כבר לא היו שייכים לנו. בזה אחר זה הוצאו צווי הגירוש. תורנו הגיע ואנו התיצבנו במועד ובמקום שנגזרו".

שיחות גיתה

יוהן פטר אקרמן היה משורר צעיר שבא לוויימאר בשנת 1823 כדי לראות בעיניו את גיתה הגדול, כדי לשמוע שבה מפיו וכדי ללמוד משהו בהלכות שירה, חברה ותרבות. הוא למד הרבה כל-כך עד שלא אזה עוז להתראות כמשורר בעיני עצמו ובעיני אחרים; תחת זאת נשא חן וחסד מלפני גיתה הזקן ונעשה מקורבו ומזכירו הספרותי. אחרי מותו של גיתה פירסם אקרמן את רשימותיו על הדברים שסח לו גיתה על אמנותו ועל אמנותם של אחרים, על חייו ועל חיי אחרים. חלק מן הרשימות מופיע עכשיו בתרגום עברי נאה ואידיוסינקרטי קימעה, ובו רוב-רובם של הדברים שיש בהם ענין מבחינת הכרת השקפותיו של גיתה. צורת השיחה עשויה היתה לשוות להשקפות הללו אופי מקוטע, חי ואסוציאטיבי יותר מאשר לאלו הסדורות בספרו העיוני של גיתה "שירה ואמת"; אלא שאקרמן היה מעריץ נלהב מכדי שיהיה בידו לשרטט דיוקן עירני ורב-פנים של רבו. אולי עדינות-נפש בלתי-מצויה גרמה, ואולי היה זה ריגוש שגבל בטפשות; מכל-מקום, אין הוא מעז כלל לשוות לגיתה צורת אנוש, ואינו מעז להביא את דברי גיתה בצורה שתטעים את הקשר בין אישיותו לעמדותיו—והרי הוא הדבר שבזכותו היו ה"שיחות" עשויות להפוך חומר רב-ערך באמת. אקרמן סבור היה שהוא קונה לו את הנצח בזכות כך שוויתר על השירה מתוך המעט-עצמו נוכח גדולתו

* שיחות גיתה עם אקרמן; ליקט ותירגם: צבי ויסלבסקי; מוסד ביאליק, ירושלים, 1973; 145 עמ'.